

ARAP EDEBİYATI BAĞLAMINDA İBRAHİM SÛRESİNİN 37. ÂYETİ

Mehmet Şirin Aladağ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı,
msirinaladag@yyu.edu.tr • <https://orcid.org/0000-0003-15492223>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

14/06/2021

Accepted / Kabul Tarihi

29/08/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.952477>

ARAP EDEBİYATI BAĞLAMINDA İBRAHİM SÛRESİNİN 37. ÂYETİ

ÖZ

Kur'ân âyetleri, İslâm dininin sadece akâid, ibadet ve ahlâk gibi sahalarına kaynaklık etmemektedir. Aynı zamanda kutsal metnin âyetleri, şair ve ediplerin türlü amaç ve vesilelerle kendisinden yararlandığı, yeni anlamlar üretmede sıkça başvurdukları ve edebî melekelerinin yanında tahayyül ve tasavvurlarının şekillenmesinde beslendikleri birer hazine olmuştur. Bu kapsamda Arap edebiyatı kaynakları tarandığında belli bazı âyetlerin farklı konu, değişik anlam ve bağlamlardaki kullanımının belirgin biçimde öne çıktığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla edebî türlere yansıma ve yeni anlamlar üretme noktasında belirleyici bir role sahip bu âyetlerin tespiti önem arz etmektedir. Bu âyetlerden biri de çalışmamızın çerçevesini oluşturan İbrahim sûresinin 37. âyetidir. Edebiyatın nesir türüne oranla şiirde daha geniş bir uygulama alanına sahip söz konusu âyete, yeni anlamlar üretme noktasında sıkça başvurulmuş ve kimi örneklerde bu âyet kapalı bir anlatım tekniği olan mecâz ve kinaye ifadesi olarak başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Bu makale, İbrahim sûresinin 37. âyeti ekseninde gelişen klasik ve modern döneme ait belli sayıdaki şiir ve nesir örneklerini analitik bir çerçevede ayrıntılı şekilde ele almaktadır. Bu âyetin kullanıldığı örnekler tespit edilerek birincisi aslı manasında, diğeri ise aslı manası dışında kullanımı olmak üzere iki başlıkta kategorize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, İbrahim Sûresi 37. Âyeti, Şiir, Nesir.

37TH VERSE OF THE SURAH OF IBRAHIM IN THE CONTEXT OF ARAB LITERATURE

ABSTRACT

Qur'an verses do not only set sources for the fields of Islam such as doctrines, prayer and morale but also the verses of holy text make a treasure from which poets and literary men benefit from for several aims and ways, and they apply to derive new meanings, and they are fed in terms of shaping their literary skills besides their imaginations and thoughts. Within this context, when Arabic literature is scanned, it attracts attention that some certain verses with different topics and meanings and usages come forefront exclusively. Therefore, it is of importance to establish these verses that have a determinant role in terms of reflection and producing new meanings for the literary genres. One of these verses is the thirty-seventh verse of surah Ibrahim, which makes the framework of this study. The abovementioned verse with a broader application field than in poetry compared to prose was frequently applied in terms of producing new meanings; and in some examples, this verse was successfully used as an expression of metaphor, close retelling method, and allusion. This article studies a certain number of poems and prose examples of classical and modern periods in an analytical frame and in a detailed way concerning the 37th verse of surah Ibrahim. The examples in which this verse is used were identified and then categorized under two headings, the first in its original meaning and the other in its non-original meaning.

Keywords: Arab Language and Rhetoric, 37th Verse of Surah Ibrahim, Poetry, Prose.

GİRİŞ

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarına dikkatle bakıldığında Sadru'l-İslâm döneminden itibaren Kur'ân âyetlerinin çok geniş bir kullanım yelpazesine sahip olduğu görülecektir. Başka bir ifadeyle başta Sadru'l-İslâm asrı olmak üzere dönemden döneme farklılık arz etse de bütün İslâmî edebiyatların Kur'ân'dan şu veya bu şekilde etkilendiğini söylemek mümkündür. Hatta kutsal metnin etkisi, Arap edebiyatındaki köklü değişiklikleri beraberinde getiren en belirgin unsur olarak sayılmaktadır. Böylece Kur'ân-ı Kerîm klasik dönemden itibaren Arap edebiyatını önemli ölçüde etkilemiş, edebî türlerini çeşitlendirmiş ve dinî metinler ekseninde gelişen yeni bir edebiyat ihdas etmiştir. Bu husus bilhassa Kur'ân-ı Kerîm gibi kutsal bir metnin edebiyat ile olan ilişkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu ilişkinin biçim ve içerik olarak birçok farklı boyut ve yönleri olmakla beraber daha ziyade Kur'ân metnine ait ibarelere doğrudan veya dolaylı olarak yapılan referanslar şeklinde öne çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı âyetlerin muhtevalarının uygunluğu dolayısıyla diğerlerine nispeten farklı bağlamlarda kullanılmaya daha müsait ve çeşitli anlamlara hamledilmeye son derece elverişli olduğu karşımıza çıkmaktadır.¹ Bu durum, söz konusu âyetlerin şair ve ediplerce büyük bir ilgiye mazhar olmasına ve çeşitli bağlamlarda bir edebî enstrüman olarak kullanılmasına vesile olmuştur. Hatta Arap edebiyatında kimi Kur'ân âyetlerinin belli bazı durumları tanımlamak üzere araçsallaştırıldığı göze çarpmaktadır.² Bu çerçevede öne çıkan ve haddi zatında şüara ve üdeba için bir edebî üretkenlik kaynağı olan âyetlerden biri de çalışmamızın konusunu teşkil eden İbrahim sûresinin 37. âyetidir. Adı geçen âyet ile ilgili örnekler incelendiğinde âyetin daha ziyade cimri ve hayırsız kimseleri yerme bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Kaynaklar, tespitlerimize göre bu konuda bize şiir ve nesir örneklerinden oluşan zengin bir malzeme sunmaktadır. Bu âyet etrafında gelişen örnekler Kur'ân âyetlerinden bir tanesinin bile edebî yaratıcılık ve üretkenlikte ne denli etkili bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmalarımız neticesinde Arap Dili ve Belâgatı özelinde olmak üzere ülkemizin akademik dünyasında belli âyetlerin edebiyata yansması bağlamındaki çalışmaların yeterince olmayışı bizi tek bir âyet hatta bir âyetin bir pasajı ekseninde gelişen edebî malzemeyi derleyip analiz etmeye sevk etmiştir.

1. İBRAHİM SÜRESİNİN 37. ÂYETİ

Öncelikle konunun tam olarak anlaşılması ve bu çalışmamızda yer vereceğimiz örneklerin nasıl bir anlam kaymasına ve ne tür bir lafzî değişikliğe uğradıklarını tespit etmek açısından şair ve ediplere ilham kaynağı olan ilgili âyetin Kur'ân'daki bağlamını bilmek gerekir. Bu nedenle âyetin tam metnine ve meâline burada yer vermek uygun olacaktır:

{رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ}

“Ey Rabbimiz! Kuşkusuz ben, namazı dosdoğru kılsınlar diye, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında, ekin bitmez bir vâdi (Mekke)ye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının kalplerini onlara meyledici kıl ve onları meyvelerden rızıklandır! Umulur ki şükrederler.”³

Kur'ân'a ait ibarelerin Arap edebiyatına yansması bağlamında ele aldığımız çalışmamızda konuyu pe-

1 - Bu durumu somutlaştırmak adına Rûm sûresinin 19. âyetini örnek olarak zikretmek mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber, babaları Allah ve Resulünün en azılı düşmanları, kendileri ise sahâbenin en seçkinlerinden olan Halid b. Velid ile İkrime b. Ebû Cehil'i her gördüğünde “يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ” *“Allah ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarır”* âyetini okurdu. bk. Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, Rebî'ü'l-ibrâr ve nusûsu'l-ahbâr, thk. 'Abdulemîr Muhennâ, (Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1992), 4/215. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber âyette geçen ölü ve diri kelimelerini bağlamından uzaklaştırarak mümin ile kafir anlamında kullanmıştır.

2 - Ayrıca bazı Kur'ân âyetlerinin mesel anlamında kullanıldığı, dolayısıyla Arap ve Acem'e ait atasözlerini kullanmak yerine bu âyetlerin iktibas edilip öykünmesi daha güzel, daha üstün, daha etkili ve evla olduğu kaynaklarda yer almaktadır. bk. Ebû Mansûr 'Abdulmelik b. Muhammed es-Se'âlibî, *Hâssu'l-hâss*, şerh. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1994), 35-59.

3 - İbrâhim, 14/37.

kiştiren örneklere geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki şair ve edipler kutsal metnin ibarelerini alırken kimi zaman tam bir âyet kimi zaman âyet bölümü kimi zaman da Kur'ân'ı çağrıştıran kelimelere referansta bulunmuşlardır. Çalışmamızın çerçevesini oluşturan İbrahim süresinin 37. âyeti de âyet bölümüne yapılan referans türündendir. Çünkü şair ve yazarların ilgili âyetten sadece sıfat tamlaması olan *بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ* bölümünü alıp kendi metinleri bünyesine uyarladıklarını görmekteyiz.

Mezkûr âyetin edebî örneklerdeki kullanımına baktığımızda bunun, biri dinî kaygıların gözetildiği ve İslâm'ın ahlâk ve âdâbına uygun; diğeri ise ilgili âyetin Kur'ân-ı Kerîm'deki bağlamı göz ardı edilerek dinî kurallara ve âyetin saygınlığına aykırı biçimde değişik anlamlarda yorumlanarak iki yönde geliştiğini görmekteyiz. Dolayısıyla burada mevzu bahis âyetle ilgili derlenen, aynı zamanda tek bir âyet bölümü çerçevesinde olsa da dinî miras ve kültürden yararlanmayı açık biçimde yansıtan bazı örnekler iki kategoride ele alınarak değerlendirilecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu âyet pasajı *نَزَلَ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ / نَزَلْتُ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ* *Ekin bitmez bir vadiye kondu/kondum* formunda bir mesel/atasözü olarak da belli başlı edebiyat (emsâl) kaynaklarında yerini almıştır.⁴ Bu da ilgili âyet bölümünün, edebiyattaki etki boyutunu mücessem bir şekilde gözler önüne sermektedir. Yine çalışmamızın ilerleyen sayfalarında örneklerine yer verileceği üzere câr ve mecrûrdan oluşan *بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ* ifadesinin anlam olarak bağlı olduğu (müteallik) *أَسْكَنْتُ* (yerleştirdim/iskan ettirdim) fiilinin *نَزَلَ* (konakladı) veya *حَلَّ* (ikamet etti/konakladı) gibi fiiller ile değiştirilmesi, şair ve ediplerin ifadeleri içine referanssız olarak aldıkları âyetler üzerinde sadece mana değişikliğiyle yetinmedikleri; bilakis âyetin lafzında da birtakım müdahalelerde buldukları göze çarpmaktadır.⁵ Nitekim bu hususu aşağıdaki başlıklar altında ele aldığımız örneklerde de açıkça görmek mümkündür.

1.1. KUR'ÂN'DAKİ BAĞLAMA YAKIN BİR ANLAMDA KULLANIMI

Kur'ân âyetlerinin ifade gücünden yararlanmak ve mecaz dâhil değişik bağlamlarda kullanmak üzere muazzam bir anlam potansiyeli bulunduğu için başta şair ve edipler olmak üzere tufeylî ve dilenciler gibi farklı kesim ve gruplar için ilham kaynağı olmuştur. İlham kaynağı olan bu âyetlerden yapılan iktibâslar incelendiğinde bunların farklı biçimlerde olduğu görülmektedir. Ancak bu iktibâslar genellikle iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, iktibâs yapılan âyetin aslî manasına sadık kalınarak alıntılanmasıdır. Bu alıntılanmaya örnek olarak Mekke'deki arkadaşlarından hububat isteyen; fakat arkadaşlarından bu konuda gelen mazeret üzerine şairin dile getirdiği şu dizeleridir:

طَلَبْنَا مِنْكُمْ حَبًّا
عَدَرْنَاكُمْ لِأَنَّكُمْ
أَجَبْتُمْ فِيهِ بِالْمَنْعِ
بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

Sizden hububat istedik, yoktur diye cevap verdiniz.

*Sizi mazur gördük; zira gerçekten siz, ekin bitmez bir vadiesiniz.*⁶

Görüldüğü üzere şiirde iktibâs edilen söz konusu âyetteki ekin bitmez vâdiden kastedilen yerin Kur'ân-ı Kerîm'deki manasıyla Mekke şehri olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu âyet, bağlamı farklı olsa da Kur'ân'daki anlamından uzak veya aykırı bir manada kullanılmamıştır.

Yukarıda geçen âyetin Kur'ân'daki bağlamından kopuk biçimde; ancak asıl anlamından uzaklaşmadan gündelik diyaloglarda kullanılmasına dair tipik örneklerden biri de şu şekildedir: Arap edebiyatının ünlü şiir

4 - bk. Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail Sealibi, *et-Temsil ve'l-muhadara*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulvi, (b.y.: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kuttâb, 1983), 271; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisaburi Meydani, *Mecmaü'l-emsal*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (b.y.: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1955), 2/358.

5 - Metne yerleştirilen âyetlerin artık Kur'ân'dan bir âyet olarak sayılmamasından hareketle vezin ve kafiyeden dolayı lafızda yapılan bu tür değişikliklere belâgat kaynaklarında toleransla yaklaşımış ve az olmak kaydıyla makbul karşılanmıştır. bk. Muhammed b. Abdurrahman Celâluddin el-Kazvîni, *et-Telhis fi 'ulûmi 'l-belâğa*, şerh. Abdurrahman el-Berkûkî, (b.y. Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1932) 423; Mes'ûd b. Ömer Sa'duddîn et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 725.

6 - es-Seyyîd Ali Sadruddîn b. Ma'sûm, el-Medenî, *Envâru'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şeker, (Necef: Matba'at en-Nu'mân, 1969), 2/219.

ve ahbâr râvisi aynı zamanda Basra dil ekolünün önemli simalarından birisi olan Asmaî'den (ö. 216/831) gelen rivayete göre bir gün Muâviye (ö. 60/680) beraberinde Abdullah b. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî (ö. 73/692) olduğu halde önceden ağaç ve ekin ektiği Mekke'deki bahçe/tarlalarından birine gider. Tarlaya vardıklarında Muâviye, Abdullah b. Safvân'a dönüp: "Ey Safvân oğlu! Bahçeyi nasıl buldun? diye sorar. Abdullah da Yüce Allah bu beldeyi tarif ederken *بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ* *ekin bitmez bir vadi* diye bahsetmiş; ancak görüyorum ki sen Kur'ân'a ters düşmeyi istercesine bu bahçeyi ekip dikmişsin diye karşılık verir. Bu söz üzerine Muâviye ona "ne zamandan beridir sen bu âyeti okuyorsun?" der demez Abdullah: "Bu âyet ile senin gönlünü yaktım ya! Artık ne zamandan beri okuduğumu bilmen önemli değildir" şeklinde cevap vermiştir.⁷

1.2. KUR'ÂN'DAKİ BAĞLAM DAN UZAK BİR ANLAMDA KULLANIMI

İlgili âyetin edebî örneklerdeki kullanımının ikincisi, iktibâsı yapılan âyetin, ifade ettiği asli anlamından başka bir manaya aktarılmasıdır. Başka bir deyişle Kur'ân'daki bağlamından uzak kullanımınıdır. İktibâsın bu türünde alıntılanan lafızlar aktarıldıkları yeni metnin dokusu içerisinde farklı ve yeni bir anlam kazarak manada çeşitlilik ve zenginliğe yol açmıştır. Buna örnek olarak İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896), beklenti içerisindeyken ihtiyaç ve isteklerini yanlış kişiye arz ettiğini fark edince söz konusu âyete farklı bir anlam yükleyerek muhatabına serzenişte bulunmuş ve bu durumu şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

لَئِنْ أَخْطَأْتُ فِي مَدْحِكَ مَا أَخْطَأْتُ فِي مَنْعِي
لَقَدْ أَنْزَلْتُ حَاجَاتِي بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

Seni övmekle yanlış yaptıysam da beni mahrum bırakmakla yanlış yapmadın sen.

Çünkü ihtiyaç duyduklarımı çorak bir vadiye (pintinin birine) arz ettim ben.⁸

Birçok belâgat kaynağında Kur'ân'daki asli anlamı dışında başka bir manaya aktarılan iktibâs sanatı bağlamında yer verilen⁹ İbnu'r-Rûmî'ye ait bu şiirin kısmen değiştirilerek aşındırılmış şu versiyonu da aynı temada kullanılmıştır:

لَئِنْ قَصَّرْتُ فِي مَدْحِكَ مَا قَصَّرْتُ فِي مَنْعِي
لَقَدْ أَرْتَعْتُ أَنْعَامِي بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

Beni mahrum bırakmaktan geri kalmadın, seni övmekle kusur işlediysen de,

Koyunlarımı ekin bitmez bir vadide otlattığımdan dolayı (asıl suç bende).¹⁰

Şair alıntılama tekniği ile bu şiirin bünyesine yerleştirdiği ilgili âyet bölümünden kendisinden hayır gelmeyen kişiyi kastetmektedir. Böylece o, yeni bağlamda âyeti anlam itibarıyla değiştirmiştir. Zira âyetin Kur'ân'daki anlamı Mekke toprağıdır. Yukarıdaki başlıklar altında verilen örneklere bakıldığında her iki şairin de aynı âyeti iktibâs ettikleri görülmektedir. Ancak söz konusu şairlerden birincisi âyeti anlam açısından hiçbir değişikliğe uğratmadan ya da başka bir manaya aktarmadan Kur'ân'daki anlamıyla olduğu gibi alıntılanmıştır. İkincisi ise âyeti hakiki anlamından uzaklaştırarak kinaye yoluyla yeni bir manada kullanmıştır.¹¹ Verilen bu iki örnek, tek bir âyetin, bağlamı değiştirilerek kullanıldığı başka metinlerde yeni anlamlar üretme potansiyeli olduğunu göstermiştir. Bu özellik edip ve şairlerin tek bir âyeti olduğu gibi veya dönüştürerek farklı şekil ve bağlamlarda kullanmalarına zemin hazırlamıştır.

7 - Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eshraf*, thk. Suheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997), 5/26.

8 - Ebu'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cureyc İbnu'r-Rûmî el-Bağdâdî, *Dîvân*, şerh. Ahmed Hasan Besec, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 2/394.

9 - Kazvîni, *et-Telhîs fî 'ulûmi'l-belâğa*, 423; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 724.

10 - Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl Askeri, *Cemheretü'l-emsâl*, thk. Ebû Hacer Muhammed Saîd Zaglul - Ahmed Abdüsselam, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 2/126.

11 - İbn Ma'sûm, *Envâru'r-rabî' fî envâ'i'l-bedî'*, 2/219; Ahmed Matlûb ve Kâmil Hasan el-Basîr, *el-Belâğa ve't-tatbîk*, (Bağdat: Vizâretu't-Ta'lîmi'l-Âlî ve'l-Bahsi'l-İlmî, 1999), 458-459.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden ve yukarıdaki iktibâslara malzeme olan âyetin anlamı gerek verilen örnek gerekse başka örneklerde olduğu üzere kullanıldığı bağlama göre değişebilmektedir. Ancak bu âyetin genellikle umulanın bulunmadığı, kişinin hayal kırıklığına uğradığı durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Kur'ân hafızı Habbâz el-Beledî'nin (ö. 380/990) dost gibi görünüp arkadan iş çevirenlere yönelik serzenişte bulunarak ağır eleştirisini güçlü bir üslupla dile getirdiği şu iktibâs örneği de bu durumu destekler niteliktedir:

أَفَاعِي رِمَالٍ لَا تُقَصِّرُ فِي لَسْعِي أَلَا إِنَّ إِخْوَانِي الَّذِينَ عَاهَدْتُهُمْ
نَزَلْتُ بِوَادٍ مِنْهُمْ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ طَنَنْتُ بِهِمْ خَيْرًا فَلَمَّا بَلَّوْنَهُمْ

Kardeşim diye bildiğim kişiler var ya! Meğer onlardır beni sokmak için kum yılanları gibi fırsat kollayan. Onları iyi sanıyordum; ama sınıdığımda anladım ki ekin bitmez bir vadide benmişim konaklayan.¹²

Klasik Arap mecmûaları dikkate alındığında şiir gibi entelektüel düzeyi yüksek olan metinlerin yanı sıra günlük diyaloglarda *داِعِرِ ذِي زَرْعٍ* âyetinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Birçok zümrede görülmekle birlikte daha çok tufeylî ve dilenci gibi tiplerin bu âyeti kullandıklarını söyleyebiliriz. Dünyevî anlamda başkalarından bir şeyler koparma maksadıyla Kur'ân âyetlerine referansta bulunmak, dilencilerin en sık başvurduğu ikna ve etkileme tekniklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadı Ebû Hâmid el-Merverrûzî (ö. 362/973) bu konuda şöyle bir anekdot anlatır: İbn 'Abdel el-Mansûrî, İbn Ma'rûf ve Ebû Temmâm ez-Zeynebî gibi entelektüel düzeyi yüksek şahsiyetlerle beraber Basra camiinde oturuyorduk, tam o sırada arsız dilencilerden biri karşımıza çıkıverdi ve ısrarla dilenip durdu. Ben de onun ısrar ve arsızlığından sıkıldım ve artık dayanamayıp ona yanlış kapıyı çaldığını îmâ etmek üzere: Hey baksana! *داِعِرِ ذِي زَرْعٍ* *Ekin bitmez bir vadiye* kondun dedim. Bunun üzerine o da bana: Doğru söyledin, *وَلَكِنْ يُجَبَىٰ إِلَيْهِ تَمَرَاتٌ كُلُّ شَيْءٍ*, *Fakat dünyanın dört bir yanındaki meyveler oraya toplanır¹³* şeklindeki âyetle karşılık verdi. Bunun üzerine oradakiler onun bu cevabına gülüp ona birkaç dirhem vererek onu sevindirdiler.¹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in metnine ait kimi âyet pasajlarına sarahaten söylenmesi makbul karşılanmayan hususlarda sıkça başvurulduğu bir gerçektir. Bu çerçevede meramın kinaye türü üstü kapalı anlatım yolları ile dile getirilmesi uygun görülen mahrem durumlarda âyetlerin ustalıkla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Klasik Arap edebiyatı kaynakları, bu âyetin maksadından uzak bir bağlama yerleştirilerek kullanıldığına dair muhtelif başlıklar altında nevadir kabilinden çeşitli malzemeler sunmaktadır. Sözelimi cinsel anlamda arzu ve isteklerini elde edemeyen kişilerin bile mahrem durumlarını açıkça ifade etmek yerine telmih ve kinaye yoluyla âyetler üzerinden dile getirmeyi tercih ettikleri kaydedilmektedir. Medine'de eşraftan ileri gelen kadınların da içinde yer aldığı bir mecliste Mervân b. el-Hakem'in kızı Hafsa ile Amr b. el-Âs'ın kızı Tâmu'ra arasında mülâtafe (şakalaşma) şeklinde şöyle bir diyalog cereyan eder: Hafsa, latif bir imada bulunarak Tâmu'ra'ya şu dizeyi söyleyen kimdir? diye sormuş:

مَا زِلْتُ أَلْتَمُّهَا وَأَرْشُفُ رِيْقَهَا حَتَّى سَكَرْتُ وَمَا شَرِبْتُ مُدَامَا

İçki içmediğim halde sarhoş olup kendimden geçene kadar durmadan onu öpüyor ve tükürüğünü emiyordum.

Bunun üzerine Tâmu'ra, gazelleriyle bilinen ünlü Emevî şairi Ömer b. Ebî Rabîa'yı (ö. 93/711-12) kastederek şöyle karşılık vermiştir:

خَيْبَ اللَّهِ سَعَى الْفَاسِقِ الْمَخْرُومِي؛ حَلَلْتُ بِهِ فَحَلَلْتُ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

Allah Mahzûmoğulları'dan fasık/ahlaksız (Ömer b. Ebî Rabîa)'nın rast getirmesini işini; yanında konakladığımda birden ekin bitmez çorak bir vadide buluverdim kendimi.¹⁵

12 - Se'âlibî, *Hâssu'l-Hâss*, 191.

13 - Kasas, 28/57.

14 - bk. Ebû Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn, (Kahire: Dâru Mektebetu'l-Hayât, 1944), 3/100.

15 - Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed es-Se'âlibî, *el-İktibâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. İbtisâm Merhûn es-Saffâr ve Mucâhid Mustafâ Behcet, (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1992), 2/9-10.

Tâmûra'nın ustaca sözüne yerleştirdiği bu âyet pasajının kullanmasındaki maksat Ömer'de kadınlara karşı cinsel manada bir esinti görmediği, arzuladığını onda bulamadığı ve bu yüzden de söz konusu âyete dolaylı biçimde referansta bulunarak Ömer hakkındaki hayal kırıklığını dile getirmektir. Bu noktadan hareketle yukarıdaki ve benzeri örnekler, kimi müstehcenliklerin de kapalı biçimde dile getirilmesinde ilgili âyetin bir ifade aracı olarak kullanıldığını açıkça göstermektedir.

Yine bu çerçevede değerlendirebileceğimiz bir başka örnek de Abbâsi sarayının nüktedan kişiliğiyle bilinen meşhur nedimi Ebu'l-'Aynâ'nın (ö. 283/896) başından geçen şu olaydaki kullanımınıdır. Rivayete göre Ebu'l-'Aynâ bir beldeye uğramış, o sırada çocuklar birbirlerine taş atarak oynuyorlarmış. Derken çocukların attığı taşlardan biri (âmâ olan) Ebu'l-'Aynâ'nın başına isabet ederek başını yarmış, beldeye yanında konaklayacağı hiçbir dostu olmayan ve geceyi aç geçirmek zorunda kalan Ebu'l-'Aynâ sabah olur olmaz derdini anlatmak için beldenin emirinin yanına gitmiş, emir Ebu'l-'Aynâ'ya beldeye hangi gün geldin? diye sormuş. Ebu'l-'Aynâ *فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ Uğursuzluğu sürekli olan bir günde*,¹⁶ emir ona hangi saatte diye sormuş, Ebu'l-'Aynâ da *فِي سَاعَةِ الْغُسْرَةِ Sıkıntılı vaktinde*¹⁷ diye cevap vermiş. Bunun üzerine emir: Nerede konakladın? diye sorduğunda ise *بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ Ekin bitmez bir vadiye*¹⁸ şeklinde karşılık vermiş, Ebu'l-'Aynâ'nın âyet parçalarından oluşan bu ince tasvirleri emiri güldürmüş ve ihtiyaçları emir tarafından karşılanmıştır.¹⁹

Bu tür kullanıma diğer bir örnek de şair Şerîf el-'Akîlî'nin (ö. 450/1058) hiciv maksadıyla inşad ettiği şu dizeleridir:

جَمِيعُ مَا يَفْعَلُهُ كَلْفَةٌ إِلَّا أَدَاهُ فَهَوَ بِالطَّبْعِ
قَدْ نَصَبَ الْبُخْلَ لَهُ قِبْلَةً يَقْرَأُ فِيهَا سُورَةَ الْمَنَعِ
مَنْ حَلَّ مِنَّا بِفِنَاءٍ لَهُ حَلَّ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

Verdiği eziyet dışında bütün yaptıkları yapmacıktır. Zatan bu onun karakterinde var.

Cimriliği kendine kible edinmiştir. Durmadan orada menetme (Mâûn) sûresini tilavet eder.

*Bizden kim ona ait avluya konarsa, sanki ekinin bitmediği çorak bir vadiye konar.*²⁰

Şerîf el-'Akîlî, söz konusu âyeti, beyitlerinde işlediği temayla irtibatlandırmak sûretiyle bir hiciv enstrümanı olarak mecâzî anlamda "cimrilik karakteri" için kullanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm âyetleri klasik dönem Arap edebiyatında olduğu gibi modern dönem Arap edebiyatında da özellikle şiirde önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Bu dönemin şairleri Kur'ân'ın sınırsız lafız ve anlam zenginliğinden istifade etmek suretiyle âyetlerini değişik bağlamlarda kullanarak yeni anlamlar üretmişlerdir. Bu hususta göze çarpan başlıca âyetlerden biri de İbrahim sûresi 37. âyetinin *بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ* bölümüdür. İlgili âyet bölümünün hakiki anlamından uzak bir manada kullanılmasına dair modern döneme ait örnekler azımsanamayacak kadar çoktur. Bu örneklerden biri Arrâr lakaplı ünlü Ürdün şairi Mustafa Vehbî et-Till'in (ö. 1949) gurbetteki kişinin özlem duyduğu kurak memleketinin durumu ile içinde bulunduğu nimet ve bolluğu mukayese ettiği *el-Cezire'ye Özlem* başlıklı kasidesindeki şu pasajdır:

16 - Kamer, 54/19.

17 - Tevbe, 9/117.

18 - İbrâhim, 14/37.

19 - İbnu'l-Hatîb Muhammed b. Kâsım el-Emâsi, *Ravdu'l-ahyâr el-muntehab min rebî'i'l-ibrâr*, thk. Mahmûd Fâhûrî, (Halep: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî, 2000), 326. Ebu'l-'Aynâ'nın Kur'ân âyetlerine referansları için bk. Muhammed Faruk Çakır, *Abbâsi sarayının hazircavap nedimi: Ebü'l-'Aynâ (hayatı-mizahçılığı-nükteleri)*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.) 75-83.

20 - Ebu'l-Hasan Ali b. el-Huseyn eş-Şerîf el-'Akîlî, *Dîvânü 'ş-Şerîf el-'Akîlî*, thk. Zekî el-Mehâsinî, (b.y.: Dâru İyhâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, ts.), 198-199; es-Seyyid Haydar el-Hillî, *el-İkdu'l-mufasssal fî kabîleti'l-mecdi'l-mu'essel*, thk. Mudar Suleymân el-Hillî, (Bağdat: Muessesetu'r-Râfid li'l-Matbûât, 2014), 3/87.

أَلَا أَيُّهَا الْعِرُّ الْمَرْجِيُّ رَحَابَةٌ
بَارِضٌ مِمَّنْ فِيهَا مِنَ النَّاسِ تَطَّلَعُ
نَزَلَتْ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعٍ مَا جَنَى
خَلَا الْقَحْطِ مِنْ إِيْخْصَابِهِ الْمُتَوَقَّعِ
قَدَحٌ عَنْكَ إِغْوَاءَ الصَّبَابَةِ وَارْعَوْ
فَإِنَّكَ فِي سَهْلٍ مِنَ الْوَهْمِ تَرْتَعُ

Ey içindeki insanlarla tıka basa dolu olan (dar) bir toprakta bolluğu uman toy zat!

Sen ekin bitmez bir vadiye kondun, onun umulan verimliliği kıtlıktan başka vermedi hasat.

Kuruntudan ibaret bir ovada otlamaktasın, vazgeç bu aşk ateşinden artık! bir kenara at.²¹

Şair burada sözünün bünyesine yerleştirdiği ve kendine geniş bir hayal alanı sağlayan âyet pasajını asıl anlamından uzak biçimde faydasız ve anlamsız düşüncelere dalmak gibi soyut bir anlama hamletmiştir.

Şiirlerini Kur'ân âyetleriyle süsleyip zenginleştiren çağdaş şairlerden biri de Filistinli devrim ve vatan şairi Mahmûd Dervîş'tir (ö. 2008). Şiirlerinde sembolizm²² izleri yoğun biçimde görülen ve genel olarak Kur'ân âyet ve kıssalarından etkilenen şair şu dizelerinde İbrahim süresinin 37. âyet bölümünü ustalıkla alıntılamıştır:

وَأَسْمِي يَرِنُ كَلْبِرَةَ الذَّهَبِ الْقَدِيمَةِ عِنْدَ
بَابِ الْبَيْرِ. أَسْمَعُ وَحَشَّةَ الْأَسْلَافِ بَيْنَ
الْمِيمِ وَالْوَاوِ السَّحِيقَةِ مِثْلَ وَادٍ غَيْرِ ذِي
زُرْعٍ. وَأُخْفِي تَعْبِي الْوَدِيِّ. أَعْرِفُ أَنِّي
سَأَعُودُ حَيًّا، بَعْدَ سَاعَاتٍ، مِنَ الْبَيْرِ الَّتِي
لَمْ أَلْقَ فِيهَا يَوْسُفًا أَوْ خَوْفَ إِخْوَتِهِ مِنَ الْأَصْدَاءِ.

Adım, antika altın lira gibi, kuyunun

Ağzında yankılanmaktadır.

Geçmişlerin ölümle doğum arasındaki

Ürküntüsünü duyuyorum. Tıpkı çorak

Bir vadi gibi. Sevgi yorgunluğumu da

Gizliyorum ve birkaç saat sonra,

İçinde Yusuf'u ve kardeşlerinin

Korkulu ses yankılarını bulamadığım

Kuyudan sağ olarak döneceğimi biliyorum.²³

Öte yandan çalışmamızda farklı dönemlere ait konu edindiğimiz edebî örnekler dışında ilgili âyet pasajının birçok gazete ve dergilerdeki yazılara da başlık olarak kullanıldığını görmekteyiz.²⁴ Burada sözü edilen örneklerden sadece Ürdünlü araştırmacı yazar ve siyasetçi Muhammed Ebû Rummân'a ait aşağıdaki parçayla yetinmek istiyoruz:

21 - Mustafa Vehbe et-Till, 'Aşiyâtü vâdi'l-yâbis, thk. Ziyâd ez-Ze'bî, (Kuveyt: Min İsdârâti Câizeti Abdulazîz Su'ûd el-Bâbtîn li'l-İbdâi' 'ş-Şi'rî, 2017), 296.

22 - Modern Arap edebiyatında öne çıkan edebî akımlar için bk. Mehmet Yalar, *Modern Arap şiiri*, (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 30-41.

23 - Mahmûd Dervîş, *Limâzâ terekte'l-hisâne vahîden*, (Beyrut: Riyâd er-Reyyis li'l-kutub ve'n-neşr, 1996), 70-71.

24 - Bu konudaki bazı örnekler için bk. <https://alghad.com/> /وَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعٍ/ (Erişim 12 Temmuz 2021); <https://www.rqjim.com/raheek-yamany-1/> وَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعٍ (Erişim 12 Temmuz 2021); <https://alghad.com/> /بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعٍ/ (Erişim 13 Temmuz 2021); <https://www.zamanalwsl.net/news/article/45119/> (Erişim 13 Temmuz 2021).

وَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ!

نتحدثُ كثيراً عَنِ الْحِرْمَانِ الاجتماعي أو السياسي. لكننا نغفل، أردنياً، حرماناً من نوعٍ آخر، على درجةٍ كبيرةٍ من الأهمية والخطورة، هو الحرمان المعرفي!

ثُمَّ فَجْوةٌ واسعةٌ وكبيرةٌ بينَ المجال الأكاديمي، بخاصةٍ في العلوم الاجتماعية والإنسانية والسياسية والاقتصاد والإدارة العامة وغيرها من تخصصاتٍ من جهةٍ، وبين الخبرة الوطنية في السياسات العامة، ضَمَنَ إطارِ هذه الحقول العلمية والأكاديمية والمعرفية، من جهةٍ أخرى!

هذه الفجوةُ هي التي تَخْلُقُ ”واديًا عميقاً“ (غير ذي زرع)، يفصل بين ما يُدرّس في الجامعات والواقع العملي.

“Ekin bitmez bir vadi!”

Siyasi ve sosyal mahrumiyet hakkında çok konuşuyoruz; ancak Ürdün insanının dışarı olduğu başka bir mahrumiyet türü daha var ve biz onu görmezden geliyoruz. Oysaki bu mahrumiyet türü son derece ciddi ve önemlidir. O da bilgi mahrumiyetidir! Bir taraftan akademik alan ile bilhassa sosyal, beşerî ve siyasi bilimler, iktisat, kamu yönetimi ve diğer birçok uzmanlık alan, diğer taraftan bilimsel, akademik ve bilgiye dayalı bu alanlar çerçevesinde genel siyasetler içerisinde ulusal deneyim arasında oldukça geniş ve büyük bir boşluk söz konusudur!

İşte bu boşluk, üniversitelerde okutulan bilgiler ile gerçek hayatta pratik olanı birbirinden ayıran derin bir vadi (ekin bitmez bir vadi) oluşturmaktadır.”²⁵

Bu örnekte biri başlık, diğeri metin içerisinde olmak üzere iki yerde kullanılan mezkûr âyet parçasının realitede olan ile hayal edilenin arasındaki uzak mesafeyi anlatmak için kullanıldığını gözlemlemek mümkündür. İlk bakışta âyet pasajından oluşan örnekteki başlığın metinle münasebetini tespit etmek pek muhtemel görünmemektedir. Ancak metnin tamamı incelendikten sonra ilgili âyet metninin pratik ve deneyimle alakası olmayan bilgileri dolaylı biçimde ifade etmek üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Buraya kadar yer verdiğimiz gerek klasik gerekse modern döneme ait örneklerden, mezkûr âyet bölümünün Arap edebiyatında muhtelif bağlam ve çeşitli anlamlarda kullanılmak üzere bir anlatım vesilesi kılındığı açıkça görülmektedir. Ayrıca bu örneklerden de anlaşıldığı gibi Kur’ân-ı Kerîm âyetleri, şair ve ediplere, kimi durumları dolaylı bir tarzda veya daha kısa ve etkili bir biçimde ifade etme imkânını sağlamaktadır.

25 - Yazının tam metni için bk. <https://alghad.com/> /وادي-غير-ذي-زرع/ (Erişim 12 Temmuz 2021).

SONUÇ

Arap edebiyatına kazandırdığı anlam zenginliği bakımından edebiyata yansımaları değerlendirmeye çalıştığımız İbrahim sûresi 37. âyetinin ilgili pasajı şair ve edipler tarafından mecâzî bir anlama kaydırılarak çağrışım gücünden yararlanılmış ve muhtelif bağlamlarda kullanılmıştır. Bu durum aynı zamanda iktibâs veya farklı alıntılama teknikleriyle metne yerleştirilen âyetlerin ya da âyet pasajlarının ifadeye kazandırdığı edebi zarafet gibi üstün niteliklerin yanı sıra ilgili âyetlerin yeni anlamların üretilmesi babında ne denli bir etkiye sahip olduğunu da göstermektedir.

Kur'ân metnine ait ibarelerin, şair ve ediplerce alıntılanırken genellikle kutsal metindeki bağlamlarına dikkat edilmediği, hatta bu çalışmamızda yer verilen birçok örnekte de görüldüğü üzere bağlamlarının tamamen göz ardı edildiği dikkat çekmektedir.

Çağrışımlarındaki zenginlik sayesinde farklı bağlamlarda kullanılmaya müsait olan ayet veya ayet kesitleri ediplere ve şairlere meramlarını aktarmada büyük imkanlar sağlanmıştır. Buna bağlı olarak metin içerisinde Kur'ân âyetlerine referans; şair ve ediplerdeki Kur'ânî bilgi ve kültürü yansıtmakta ve onların dinî metin ve literatüre olan hakimiyetlerini somut biçimde gözler önüne sermektedir.

Bir makaleye konu olabilecek ölçüde muhtelif dönemlerde yaşayan şair ve ediplerin ilgisine mazhar olan ilgili âyet pasajının gerek şiir gerekse nesire ait metinlerde, kimi zaman orijinal metniyle kimi zaman da lafzına ufak bir müdahalede bulunmak suretiyle daha ziyade kişinin umduğunu bulamadığı, beklentisinin hayal kırıklığıyla sonuçlandığı durumlar gibi, Kur'ân'daki anlamından uzak bir manada kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Kur'ân'ın zengin söz dağarcığından istifade eden şair ve ediplerin âyet referansları, Kur'ân'ın ilgili âyetinin Arap edebiyatıyla ilişkisinin içerikten ziyade biçimle metne yansıdığını ortaya koymaktadır. Zira şair ve edipler sözlerine yerleştirdikleri Kur'ân'a ait ibare ve ifadeleri genellikle asli manasından uzaklaştırmış hatta kimi zaman aykırı manalara aktararak kullanmışlardır.

Öte yandan çalışmamızda verilen örnekler incelendiğinde şair ve ediplerin genellikle ilgili âyetin tamamının yerine sadece işlerine yarayan kısmı adeta cımbızlayarak iktibas ettikleri bariz bir şekilde müşahede edilecektir. Örneğin konumuzla ilgili olarak bir değerlendirilmeye gidildiğinde şair ve ediplerin ekseriya İbrahim sûresinin 37. âyetinden sadece “ekin bitmez bir vadide” kesitini alıntıladıkları görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki İbrahim sûresinin 37. âyeti, edebî metinler kategorisinde değerlendirilen gazete ve dergilerde kalem oynatan pek çok şahsiyete de ilham kaynağı olmuştur.

KAYNAKÇA

- ‘Akilî, Ebu’l-Hasan Ali b. el-Huseyn eş-Şerîf. *Dîvânu ‘ş-Şerîf el- ‘Akilî*. thk. Zekî el-Mehâsinî. b.y.: Dâru İyhâî’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, ts.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl. *Cemheretü’l-emsâl*. thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul - Ahmed Abdüsselam. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1988.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu’l-esrâf*. thk. Suheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1997.
- Çakır, Muhammed Faruk. *Abbâsî sarayının hazırcı cevap nedimi: Ebû’l- ‘Aynâ (hayatı-mizahçılığı-nüktelemi)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dervîş, Mahmûd. *Limâzâ terekte’l-hisâne vahîden*, Beyrut: Riyâd er-Reyyis li’l-Kutub ve’n-Neşr, 1996.
- Hillî, es-Seyyed Hayder. *el-İkdu’l-mufasssal fî kabileti’l-mecdi’l-mu’essel*. thk. Mudar Suleymân el-Hillî. 3 Cilt. Bağdat: Muessesetu’r-Râfid li’l-Matbûât, 2014.
- İbn Ma’sûm, es-Seyyîd Alî Sadruddîn el-Medenî. *Envâru’r-rabi’ fî envâ’i’l-bedî’*. thk. Şâkir Hâdî Şeker. 7 Cilt. Necef: Matba’at en-Nu’mân, 1969.
- İbnu’l-Hatîb Muhammed b. Kâsım el-Emâsî. *Ravdu’l-ahyâr el-muntehab min rebî’i’l-ibrâr*. thk. Mahmûd Fâhûrî. Halep: Dâru’l-Kalemi’l-‘Arabî, 2000.
- Ebû Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî. *el-İmtâ’ ve’l-mu’ânese*. nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn. Kahire: Dâru Mektebetu’l-Hayât, 1944.
- İbnu’r-Rûmî, Ebu’l-Hasan Ali b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî. *Dîvân*. şerh. Ahmed Hasan Besec. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2. Basım, 2002.
- Kazvîni, Muhammed b. ‘Abdurrahman Celâluddîn. *et-Telhîs fî ‘ulûmi’l-belâğa*. şerh. Abdurrahman el-Berkûkî. b.y.: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1932.
- Matlûb, Ahmed ve el-Basîr, Kâmil Hasan. *el-Belâğa ve’l-tatbîk*. Bağdat: Vizâretu’t-Ta’lîmî’l-‘Âlî ve’l-Bahsi’l-‘İlmî, 2. Basım, 1999.
- Meydanî, Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisaburi. *Mecmaü’l-emsal*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 2 Cilt. b.y.: Matbaatü’s-Sünneti’l-Muhammediyye, 1955.
- Se’âlibî, Ebû Mansûr ‘Abdûlmelik b. Muhammed. *el-İktibâs mine’l-Kur’âni’l-Kerîm*. thk. İbtisâm Merhûn es-Saffâr ve Mucâhid Mustafâ Behcet. 2 Cilt. Mansûre: Dâru’l-Vefâ, 1992.
- Se’âlibî, Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed. *et-Temsil ve’l-muhadara*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. b.y.: Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kuttâb, 2. Basım, 1983.
- Se’âlibî, Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed. *Hâssu’l-hâss*. şerh. Me’mûn b. Muhyiddîn el-Cennân. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1994.
- Teftâzânî, Mes’ûd b. Ömer Sa’duddîn. *el-Mutavvel*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2013.
- Till, Mustafa Vehbe. *‘Aşiyâtü vâdi’l-yâbis*. thk. Ziyâd ez-Ze’bî. Kuveyt: Min İsdârâti Câizeti Abdulazîz Su’ûd el-Bâbtîn li’l-İbdâi’ş-Şi’rî, 2017.
- Yalar, Mehmet. *Modern Arap şiiri*. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.
- Zemaşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *Rebî’ü’l-Ebrâr ve Nusûsu’l-Ahbâr*. thk. ‘Abdûlemîr Muhennâ, Beyrut: Muessesetu’l-‘Alemî li’l-Matbûât, 1992.
- <https://alghad.com/> (Erişim 12 Temmuz 2021).
- <https://alghad.com/> (Erişim 13 Temmuz 2021).
- <https://www.rqim.com/raheek-yamany-1> (Erişim 12 Temmuz 2021).
- <https://www.zamanalwsl.net/news/article/45119/> (Erişim 13 Temmuz 2021).

EXTENDED ABSTRACT

Arab literature was affected by holy text not only in terms of form but also content like all nations and communities. And this effect of holy text is considered as the most obvious factor which has brought about radical changes in Arab literature. Thus Holy Qur'an influenced Arab literature significantly since the classical period, and diversified the literary genre and created new literature developing on the axis of religious texts. When looked from this perspective, reference to Qur'anic verses in sentences and texts reflects Qur'anic knowledge and culture of poets and literary men; and shows their dominance on divine texts and literature. Moving from this fact, Qur'anic verses do not only set sources for the fields of Islamic doctrines, worships and morale but at the same time, they always make a treasure from which poets and literary men benefit from in several aims and ways and which they frequently apply to produce new meanings and from which they are fed in forming their literary skills besides improving their imaginations and thoughts. Within this context, when Arab literature is scanned, it attracts attention that the use of certain verses about several issues, meanings and contexts come forefront. Numerous examples are revealing that almost all Islamic kinds of literature are affected by Qur'an either this way or other though they set differences from period to period, especially in sadru'l Islam period. This concretely shows the reflection of a holy text like the Qur'an on literary genres. However, some verses, due to the appropriateness of their content, appear to be quite suitable to be used in different contexts and available to be loaded with various meanings compared to other verses. This aspect led to the abovementioned verses receiving high interest by poets and literary men and being used as a literary instrument in various contexts. Furthermore, it is striking that in Arab literature, some of the Qur'anic verses became a source of inspiration for many literary personalities and were used to complete certain issues. Therefore, it is of great importance that these verses, which are reflected on literary genres, from the association power benefitted by transferring their meanings into metaphoric form by particularly poets and literary men and which are used for several contexts, be determined. One of the verses which come forefront and in fact which is a literary productivity source for poets and literary men and which makes the subject of our study within this framework is the 37th verse of surah of Ibrahim. Hence, quoting the only part of the verse, "in a valley of no vegetation", supports the case. That surah of Ibrahim 37th verse took part in various genres of poetry and prose of Arab literature can be clearly understood from the examples put forth in this study. Another version of benefitting from the part of the verse, which shows the reflection of it in Arab literature, is that the aforementioned verse, نَزَلَ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ/نَزَلَتْ I/He was put in a valley with no vegetation, is in the form of a parable. Thus, the presence of part of the verse in some major similar sources exhibits its effect size in literature. The abovementioned verse, which has a broader application area in poetry compared to prose genre, is frequently applied in terms of producing new meanings; and in some examples, this verse is successfully used as an expression of metaphor and allusion in closed expressing style. So, the examples developing around this verse shows how only a verse of the Qur'an has an effective structure in literary creativity and productivity. Moving from these points, it is possible to say that Qur'anic verses have a determinant role on poetry and prose writers so that they can convey their intentions and feelings in various ways. The references of poets and literary men benefitting from the rich vocabulary source of the Qur'an of the abovementioned verse reveal that the relation between Qur'anic verse and Arab literature is reflected in the text in form rather than content. Because the poets and literary men generally distract the original meaning of some of phrases and expressions of Qur'an from their original meaning and even sometimes convey them in contrary meaning, and they ignore the religious and moral concern. When poetry and prose examples quoted from surah of Ibrahim 37th verse are examined, it is seen that the aforementioned verse is used in a meaning that is far from its meaning in Qur'an, such as in cases where the person cannot find what he hopes for, or when his expectation ends in disappointment, sometimes by making

a slight intervention in the original text and sometimes in the wording. On the other hand, when the examples in the literary sources are examined, it is observed that poets and writers generally quote only the part that works for them by tweezing some words instead of the entire verse. For example, when an evaluation is made regarding our subject, it is seen that literary men and poets often quote only the section “in a valley with no vegetation” from the 37th verse of surah of Ibrahim. This article deals with a certain number of poetry and prose examples from classical and modern periods in an analytical framework, developing in the axis of the 37th verse of the surah of Ibrahim. Accordingly, the examples where this verse is used are identified and categorized under two headings, the first in its original meaning in Qur’an, and the other in its non-original meaning. When the examples where the section of the verse in question is used outside of its original meaning and placed in the word are examined, it can be said that these are more dominant in terms of both quantity and quality compared to the examples used in the original sense. The information and analyses about the examples in question have an important place in terms of shedding light on the use of verses in the words of poets and literary men inspired by the expressions of the Qur’an.